

SZELLEMEK HARCA

NAGY CSATÁK SZÍNHELYÉN éjjente fölkelnek a holtak és a harcmezőt vijjogó viharral versenyző ordítás veri föl, az újra meg újra kezdődő küzdelem zaja.

Megmosolyoghatják a józanok ezt a dajkamesét, a historikus tudja, hogy a szellemek harca szüntelenül folyik a múltnak, sőt a jövőnek minden hadszíntere fölött.

Magyar részről legutóbb a Magyar Történettudományi Intézet vette föl e kísértet-harcot régebbi és újabb támadások ellen.¹

Eddig nem volt vitás, hogy Szent István minden világi uralkodótól független uralkodó volt. Most egyes német tudósok azt bizonyítgatják, hogy Szent István csak helytartója volt a német-római császárnak, mint Boleszláv lengyel herceg és Magyarországot a birodalomhoz hűbéri jellegű formák kapcsolták.

Ezzel az állítással szemben Deér József kitűnő értekezésben tesz különbséget a Lengyelország fölött 1000 körül uralkodó pomerániai jövevény család hagyományai és az Arpádok Attilától való származás-tudata között. Lengyelország 963-tól adóköteles, 988-tól hűbéres országa a német királynak, a császártól vesz át diadémot Boleszláv Gnesenben, egyházi szertartás nélkül, önmagát továbbra is duxnak nevezi, a német közvélemény pedig 1025-ben fölháborodva értesül arról, hogy a római pápa koronát küldött neki. Más Szent István helyzete, aki 1000-ben egyházi szertartással avattatik föl s ettől kezdve rex címet visel.

Ugyancsak külföldi tudósok III. Ottó császárnak iooi-tól szereplő „servus apostolomul“ címéből arra következtettek, hogy ő szervezte a lengyel és a magyar egyházat. Deér kimutatja ezzel szemben, hogy a servus apostolomul cím egyszerűen védekezés a pogányság gyanúja ellen, amibe a pogánykori császári cím viselése ejtette Ottót buzgó katolikus alattvalói előtt. A magyarországi térítés és a magyar katolikus egyház szervezése nem Németországból indult ki, hanem Rómából. VII. Benedek pápa (974—983) újjászervezte Szent Elek és Bonifácus aventinusi kolostorát és görög szerzeteseket telepítve beléje, azt mintegy missziós iskolává alakította. Hosszabb időt töltött ebben a kolostorban Adalbert prágai püspök, Gaudentius gneseni érsek, — szerzetes volt e kolostorban Anastasius pannonhalmi apát, Radla (Géza és Sarolt udvari papja), innen került ki az a szerzetes csoport, amely azután Breunowból menekült Magyarországra, valószínűleg Aschrik is. Mindezeknél bensőséges a Szent Péter-kultusz, s ez a körülmény a korbaillőnek mutatja VII. Gergely azon állítását, hogy Szent István Magyarországot Szent Péternek ajánlotta föl.

Deér Magyarország fénykorának megalapozásáról, mintegy a fölkelő nap sugarainak erejéről számol be, Benda Kálmán a lehangyatlóéról. Nagy élmény a hanyatlás látása, a szemlélő alig akar hinni érzékeinek: ez tükröződik

a törökkori német újságirodalomban. A XVI—XVII. századi német újság-irodalom nagyobbik része magyar hírekkel van tele. A középkori nagyhatalom ragyogása betölti a szellemi láthatárt. Az újdonságra vágyó közönség elé 1570-ben bátran terjesztik II. Lajos halálhírét hatodik kiadásban; Szigetvár 1566-i ostromának híre 1631-ig vetekszik az új hírekkel érdekességben, V. László (†1457!) életrajza tizenharmadik kiadását 1650-ben éri el.

A lehullott égitest fizikailag megszűnt ragyogásának utólagos kápráztató hatásáról beszél I. Tóth Zoltán. Magyarországi irodalmi hatásból indult ki az a szellemi áramlat, mely fölébresztette a román nemzettudatot és annak alapjává a latin nyelvi és a római faji eredet eszméjét tette. Az 1710 után író

¹A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve, Budapest, 1942.

Cantemir Demeter, aki már a kontinuitást hirdeti, csak Moldvát és Havas-Alföldet tekinti a románok sajátjának, — Erdélyt végleg elvesztettük — mondja, mert az a magyar honfoglaláskor a magyaroknak adatott át, akikről mindenki tudja, hogy milyen hatalmasok voltak.

Helyi harcokat vív Gáldi László, Mollay Károly és Kring Miklós. Mind a három komoly tudományos érvekkel vonul föl, de különösen Gáldinál szembetűnő a humoros elem a tudományban. Pozitív és negatív bizonyítékokat hord össze cáfolatul az ellen a föltevés ellen, hogy a magyarországi-erdélyi románság a római kor óta helyben lakott volna, eközben „a botnak két vége van“ mondás szerint forgat meg egy ellenérvet. Gamillscheg és Reichenkron a kontinuitást most Erdély egyik részére szorítva, több más, Gáldi által megcáfolt érven kívül hivatkozik arra, hogy a halántéknak Erdélyben a románok közt olyan, más román vidéken ismeretlen elnevezése van, amely a római eredetet bizonyítja. Ez az elnevezés a magyar „vakszem“ megfelelője, „ochiul cel orb“. Gáldi előbb kimutatja, hogy Erdélyben a románság közt nem általános ez a kifejezés, ahol pedig ismerik ezt a kifejezést, ott valószínűleg valamelyik szláv nyelvből, vagy egyszerűen a magyarból fordították le, aminek csattanós bizonyítéka, hogy több helyt „vacsem“ (olvasd: vakszem) alakban fordul elő, mint magyar kölcsön szó. Az a kifejezés tehát, amely a rómaiaktól való származást akarja bizonyítani, a középkor dereka után kerülhetett a román nyelvbe, szlávból vagy magyarból.

A román kontinuitás föltételezését egy másik területről szorítja ki Gyóni Mátyás. Románokat sejtenek ugyanis egyes román kutatók a XI. századvégi Dobrudzsában. Gyóni bebizonyítja, hogy a besenyő az a „valami szittya nép“, melyről Komnénos Anna ír, és mellékesen rámutat arra, hogy a szerencsétlen magyar király volt az a román tudós által román ködbe burkolt Salamon, aki a dobudzsai harcokban besenyők közt, magyar és úz csapatok élén harcolva elesett.

Meglepő Mollay eredménye a nyugati határról. Köztudatunkba bele-évdött, hogy Sopron honfoglaláselőtti német telep s ennek nevezetes, bár egyetlen bizonyítéka egy 859-i oklevél, amelyben már előfordul a város német neve. Mollay új vizsgálat alá vetve az összes adatokat, köztük ezt is, megállapítja, hogy ebben az oklevélben kiterjedelmű földadományról van szó Ödenburg, Raba, Kumberg és Nuzbach között. Térképpel bizonyítja, hogy ez a birtok nem fekdühetett Sopron és Győr, illetve Sopron és a Rába között, amelyek egymástól igen nagy távolságra esve, nem alkalmasak egy 140 holdnyi terület megjelölésére, eltekintve attól, hogy környékükön ismeretlen a másik két helymeghatározó. Ellenben ismerős mind a négy név Grác közelében, ahol ezek 12—15—35 km-nyire találhatók egymástól. A 859-beli adat kiküszöbölése után megállapítja, hogy Sopronba az otlévő magyarok megfogyatkozása miatt kerültek németek a XIII. század végén és ott az elhagyott avar földvárba (auf der oeden Burg) telepedtek le, s ennek nevét vitték át a XIV. század folyamán az egész városra.

Szintén határvidéket védelmez Kring Miklós, aki azt bizonyítja be, hogy a Muraköz jogilag és közigazgatásilag Zala vármegye alkatrésze volt végig a magyar történelem folyamán, kivéve az 1849—61. éveket, amikor az abszolútizmus Horvátországhoz csatolta.

A külső viszályok színteréről belső nemzetiségi kérdésekre tereli a figyelmet néhány vitázó.

Kniezsa István kimutatja, hogy az a görög szertartású magyarországi szláv kolostor, melynek létezését több árpádkori adatból tudjuk, nem CyriJl és Metód térítéseinek emléke a tótok között, hanem I. András királyunk alapítása Visegrádon, orosz felesége kedvéért. Ennek emléke egyetlen Endre nevű helységünk (Szentendre, — András nevű helységünk sok van), mely a

kolostor uradalmához tartozott és nevét Oroszország védszentjéről kapta. Csapodi Csaba a verebélyi járás nemzetiségi eltolódásainak vizsgálatában arra az eredményre jut, hogy a tótok előretörését a XVIII. században nem a katolicizmus erősödése okozta.

Hadrovics László a magyarországi szerb¹ autonómia keletkezését vizsgálja meg. A szerb állam bukásával 1459 körül megszűnt a szerb egyház autokefális jellege. 1557-ben a szerb származású Szokolovics Mehemed nagyvezér ipeki patriarchává nevezte ki öccsét, a szerzetessé lett Makariost. Makarios megszervezte a patriarchátust a konstantinápolyi minta szerint. Feje az egyháznak a patriarcha, akit a zsinat támogat. Pénzforrásul a püspökszentelés kínálkozott, aminek pótlására a patriarchák megszervezték Oroszország támogatását. Ez a pénzkérés valóságos diplomáciai összeköttetéssé fejlődött. A szerb papság kezébe vette a köznép fölött a bíraskodás gyakorlását, a patriarcha közigazgatási föladatak teljesítését vállalta — 1697-ben ő erősítette meg a szentendrei szerb tímárok céhlevelét. A szerb egyház így ősi bizánci elveken nyugvó, theokratikusan kormányzott vazallus állammá vált az oszmán birodalomban, sikerült hatósági jogokat szereznie még a boszniai katolikusok fölött is. Lipót király 1690. évi diplomája értelmében a patriarcha mint a szerb vazallus állam feje, kivonta magát a szultán szuverénitása alól és a Balkánon érvényben volt egész önkormányzati rendszerrel igyekezett a Habsburg-birodalomban elhelyezkedni: balkáni jellegű hűbéres kormányzati rendszer került nyugati államrendszerbe és nyugati vallási viszonyok közé. A török uralom alól magával hozta a szerb állam politikai örökségének eszmei tartalmát és a diplomáciai kapcsolatot Oroszországgal, de másvallásúak fölött már nem rendelkezhetett, sőt maga szorult védekezésre a katolikus térítéssel szemben.

A politika izgató küzdelmeinek képéhez távlatot adnak ezek a történelmi tanulmányok, sőt betolakodnak az érdeklődés előterébe. Az izgalmas problémák nem szorítkoznak a nemzetiségi kérdésre. Berlász Jenő a társadalmi ellentétek alakulását kíséri figyelemmel Mária Terézia és II. József jobbágy-pártoló tevékenységétől Ferenc elálmósodó kormányzásáig, Kosáry Domokos pedig a magyar történelmi érdeklődésnek ma is központjában lévő Széchenyi—Kossuth vitából emeli ki a Védegylet ügyét. Másodrendű érdekességeinek ígérkezik a tárgy, de első vonalba tolja a megállapítás, hogy ez a szabadságharc főpróbája. Még nem biztosak szerepükben a legfőbb színészek sem, még nem tökéletes az összjáték, botladoznak a kórus tagjai, de megvan az eszmei háttér, a nemzet, haza és állam különbözőségeiből eredő fény- és árnyjátékával, de maguk a főszereplők sem biztosak még a szövegmondásban. Kossuth mondja, hogy gazdasági önállóságra kell szert tennünk, csak ezen az alapon épülhet a politikai függetlenség, Kossuth kívánja az Ausztriával közös vámterületet. Neki van panasza a 48-ban «vele tartó polgárság ellen: a kereskedőség barátságtalan a Védegylet eszméjével szemben.

... Folyik a szellemek harca a határokon és a haza szívében. Vér nélküli csatákban tisztázódnak eldöntetlen kérdések, s mint a vihar után tisztultabb levegő a folyók forrásvidékeit, a távoli havasokat, úgy mutatják ezek a tisztogató fáradozások világosabban a ma is égető problémák geneziséit. Erkölcsi alapot adnak a megoldás részére, útmutatást és biztatást. Örömlük telhetik abban, hogy derék gárdánk van e munka végzésére.

TÖRÖK PÁL